

Recensioner

DAHLGREN, CURT

NÄR DÖDEN SKILJER OSS ÅT... ANONYMITET OCH INDIVIDUALISERING I DÖDSANNONSER: 1945–1999

Lund 2000, 147s., ISBN 91-630-8 547-X

GUSTAFSSON, GÖRAN

BEGRAVNINGSSED PÅ 1990-TALET. MATERIALREDOVISNING OCH RESULTATÖVERSIKT

Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund. Ny följd 4, Lund 2001, 121 s., ISBN 91-89515-04-8

Genom en snabb blick på familjesidorna kan vi lätt konstatera att dödsannonserna inte längre ser ut som "förr". Kanske är symbolerna det första vi ser: det svarta korset har bytts mot blommor, fåglar, nallar och golfklubbor, men det finns mycket mer som är värt att lägga märke till.

I *När döden skiljer oss åt...* har Curt Dahlgren analyserat över 13.000 dödsannonser mellan åren 1976 och 1995. Materialet bearbetades dessutom så att det kan sammanföras med en tidigare undersökning, vilket möjliggör än längre perspektiv. Förutom det kvantitativa materialet, som berättar om hur dödsannonser ser ut, intervjuades 300 anhöriga om varför de valt att utforma den som de gjort. Det är just denna kombination som gör boken så intressant; att man får en presentation både av innehållet och motiven bakom dödsannonserna.

Dahlgren börjar med att diskutera textinnehållet i dödsannonserna. Han visar att ett profant innehåll dominerar helt. Uttryckligen kristna texter minskar, medan de allmänreligiösa ökar något. Minskningen av ett kristet innehåll har dock varit konstant sedan 1950-talet och är således inte en ny företeelse.

Symbolerna förändrades långt senare. Först i slutet av 1970-talet kom andra symboler än korset. Minskningen av korset har varit markant och vid slutet av perioden fanns det bara i drygt en tredjedel av annonserna. Förändringen har inte varit ett storstadsfenomen, utan utvecklingen har gått åt samma håll i hela landet. Troligen, menar Dahlgren, kommer korset allt mer att bli en bekännelsesymbol, ett tecken på att den avlidna var bekännande kristen. Liksom andra symboler, kommer korset därmed att bli ett

personligt tecken som pekar på den avlidnas liv och intresse. Över hälften av de intervjuade anhöriga sade att de valt symbolen för att den ”passar den döda”. Detta var också det vanligaste svaret för varför man valt en speciell minnesvers.

I boken finns en hel del exempel som hjälper läsaren att förstå de olika kategorier Dahlgren har använt sig av. Men författaren är också medveten om svårigheten att kategorisera texter och symboler. Skiljelinjen mellan en profan vers och en allmänreligiös är ibland hårfin och enbart en tolkningsfråga. Detta blir tydligt i intervjuerna. En fågel kan väljas för att den avlidna var ”friluftsmänniska”, att vederbörandes livsglädje uttrycks med ”fria fåglar i flykt”, att den avlidna flugit under sitt yrkesverksamma liv, var fågelintresserad eller tyckte om att mata fåglar. Fågeln kan också uttrycka en frihet från sjukdom och lidande i livet. Alla tolkningsmöjligheter visar på komplexiteten i dödsannonserna.

Bakom valet av text och symbol ligger många val som de anhöriga måste besluta om. Dödsannonserna är idag ofta det enda offentliga tecken på att ett dödsfall har inträffat som de anhöriga ger uttryck för, sedan seder såsom att lägga granris utanför huset och bära svarta sorgkläder försvunnit. Med Dahlgrens studie har dödsannonsernas utveckling blivit väl belyst. Men tydligen ”dör” människor inte. I en fotnot skriver Dahlgren att i endast 9 av de 6.999 storstadsannonserna användes ordet ”död” i dödsannonserna, medan olika former av ”lämna” fanns i över hälften.

Under 1997 skickade Göran Gustafsson en enkät till präster i Svenska kyrkan med syfte att samla information om en enda begravning från vardera präst. De frågor som ställdes rörde inte enbart begravningsgudstjänstens rituella utformning, utan försökte i lika hög grad fånga det sociala skeendet kring begravningen. 2.222 svar kom in och i en artikel i *Svenskt Gudstjänstliv årg. 73* (1998) redovisar och analyserar Gustafsson materialet om begravningssamtalen mellan präst och anhöriga. Vissa delar av materialet är fortfarande under bearbetning – framför allt de öppna svaren – men en hel del av resultaten finns nu publicerade i *Begravningsred på 1990-talet*.

Boken är en materialredovisning och en resultatöversikt. Några närmare analyser görs inte, utan svaren från enkäten redovisas totalt sett, efter stift och efter bebyggelsemiljö. Några försök att hitta samband mellan olika frågeställningar görs inte, exempelvis huruvida förekomsten av minnesstund är beroende av antalet deltagare i begravningen. Redovisningen är snarare tänkt att uppmuntra fler att forska vidare kring frågorna.

I första delen av boken belyses hur materialinsamlingen gick till, svarsfrekvens och bortfallsanalys. I andra delen återfinns svarstabeller. Här finns en rik källa av uppgifter om begravningsseder idag, varav bara ett fåtal kan nämnas här.

Undersökningen visar bland annat att tiden mellan dödsfall och begravning är i snitt två veckor. Skillnaden mellan större och mindre städer är

inte mer än någon dag, medan däremot Stockholm utmärker sig med tre veckor. Dödsannonser är vanliga, bara 6% annonserar inte. Däremot finns det stora skillnader mellan stiftens huruvida begravningen annonseras med tid och plats i annonsen. I några stift är det inte ovanligt att begravningen äger rum "i stillhet".

Vissa lokala variationer förvånar mer än andra. I Härmösands, Västerås, Linköpings och Uppsala stift förekommer ett tryckt kort med agenda och psalmer vid mindre än var tionde begravning, i Göteborgs stift finns det vid tre av fyra.

Strävan efter det personliga – som var tydlig i Dahlgrens undersökning av dödsannonser där de anhöriga ville ha en text och symbol som passade den avlidna – är något även prästerna arbetar för. Nästan alla försökte göra griftetalet personligt, på så sätt att prästen anknöt till den döda och de efterlevande. Samtidigt konstaterar Gustafsson att strävan efter ett personligt griftetal paradoxalt nog inte hör samman med bygder där personkänndomen är stor. Tvärtom är det i de mest tätbebyggda områdena, där man mer sällan har haft en personlig kontakt med den avlidna, som prästerna försöker göra griftetalet personligt.

Detta är några exempel på hur denna bok, med sin lite "torra" stil präglad av tabeller, väcker stor nyfikenhet. Inte minst kan man fascineras över såväl likheter som olikheter mellan begravningsseder runt om i landet. Gustafssons bok är fullspäckad med uppgifter om begravningar utifrån prästers perspektiv och här har det enbart varit möjligt att nämna några av de resultat som redovisas.

Anna Davidsson Bremborg

DILLMAR, ANDERS

"DÖDSHUGGET MOT VÅR NATIONELLA TONKONST". HÆFFNERTIDENS KORALREFORM I HISTORISK, ETNOHYM- NOLOGISK OCH MUSIKTEOLOGISK BELYSNING

Diss., Institutionen för Konst- och musikvetenskap vid Lunds universitet.
Box 117, S-221 00 Lund. Lund 2001. 558 s., ISBN 91-628-4616-7

Hæffners koralbok har bedömts på många olika sätt, mest negativt. Kanske en del av kritiken bottnat i att man inte haft riktigt klart för sig vilka motiveringar Hæffner hade för sitt sätt att genomföra sitt koralboksuppdrag och vad han egentligen ville med sin koralbok.

Anders Dillmar har tagit på sig uppgiften att söka klargöra de teoretiska och praktiska motiv Hæffner hade för sitt arbete och visa varför konflik-

terna kring koralboken blev så stora som de blev. Det är ingen lätt uppgift. Dillmars avhandling visar med all önskvärd tydlighet hur komplicerat koralboksarbetet faktiskt var, teoretiskt och praktiskt, och också föremål för olika intressen. Författaren har inte sparat någon möda när det gäller att följa olika spår. Det har resulterat i en omfattningrik avhandling där både förutsättningar för koralprojektet, genomförande av det samt receptionen av koralboken belyses. Författaren illustrerar själv de viktigaste faktorerna i skeendet i en skiss (s. 8), där så olika faktorer nämns som tyskt koraltänkande, organistutbildningar, orglar, koralböcker, Åhlström, Frigel, Kungl. Musikaliska Akademien, svensk debatt, Dillner, lärarseminarier, psalmodikon, Ödmann, körsång samt – naturligtvis – Hæffner själv. Detta visar hur olika intressenter kunde komplicera mönstret.

Koralreformen utgör centrum i avhandlingen och syftet är att undersöka tänkandet bakom och det praktiska genomförandet av 1800-talets svenska reform av koralsången samt Hæffners roll i denna. En viktig utgångspunkt för avhandlingsförfattaren är dennes tes att utvecklingen gick från ett individrelaterat sångsätt till gemensam koralsång, enligt Hæffner helst i stämmor.

Författaren arbetar i huvudsak med historisk-kritisk metod, vilket innebär att han nära följer den historiska gången och redovisar utförligt relevant material. Detta gör emellertid att läsaren, och kanske också författaren, lätt tappar överblicken och får svårt att skilja väsentligt från oväsentligt. Materialredovisningen får ofta utgöra svar på frågan och man saknar analyser av syftet med förekommande materialredovisning och citat. Detta får också till följd att de principiella frågorna inte lyfts fram och analyseras.

Bakgrunden till behovet av en koralreform var det individrelaterade sångsättet som lett till missförhållanden i gudstjänstsången. Författaren ger flera exempel på sådan ”klang- och dissonantisk sång”. Hæffner hade med sin tyska bakgrund ingående kunskap, inte bara om luthertraditionen kring koraler utan också om katolska sångtraditioner. Hans musikaliska insats vid Jubelfesten 1793, bl.a. genom en originalversion av ”Vår Gud är oss en väldig borg”, väckte frågor om förhållandet till de traditionella melodiernas ursprungliga utformning, liksom om hur koralarbetet skulle förhålla sig till de melodier som var aktuella i folktraditionen, ”vår nationella tonkonst”. Detta ledde till viktiga principfrågor om koralsångens funktion i kyrkolivet. Den redovisning av den kontinentala diskussionen som författaren ger i inledningen till avhandlingen hade med fördel kunnat utnyttjas till att fördjupa den musikteologiska analysen.

De principiella motsättningarna får i avhandlingen sin kanske tydligaste illustration i den utförliga framställningen av konflikten mellan Hæffner och Frigel. Enligt författaren har denna konflikt delvis överdrivits. Olikheter i kulturell bakgrund liksom viss skillnad mellan Stockholm – där Frigel bodde nära Kungliga Musikaliska Akademien – och övriga landet – däribland Uppsala där Hæffner bodde – förstärkte de skilda synsätt som faktiskt fanns mellan de båda om hur man förhåller sig till melodiers ursprung och

folkliga traditioner. Författaren fäster sig mera vid de yttre, historiska förklaringarna till konflikten än vid de principiellt kyrkomusikaliska och musikteologiska.

Uppdraget att revidera koralboken gick slutligen till Hæffner. Denne hade visat sig vara den mest kompetente som både känd och välorienterad koralkännare, även kontinentalt sett. Han hade presenterat egna utgåvor av mässmusiken 1799 och koralboken 1808 och gjort en berömvärd insats vid reformationsjubileet 1793. Avhandlingsförfattaren är dock mån om att betona att Frigel gjorde stora insatser i koralarbetet, inte minst genom att "rädda" många melodier som annars kunde ha utgått till följd av Hæffners program för koralboken.

En viktig del av arbetet, förutom själva urvalet av koralmelodier, var att föra tillbaka melodierna till deras originalversioner. Här stod Hæffner inte sällan i motsättning till andra som önskade större hänsyn till folklig tradition. Hæffners syn på den lutherska koralen som förebild skapade många problem. Detta framgår av materialet, dock mera som ett historiskt referat än som ett kyrkomusikaliskt och musikteologiskt principiellt problem.

Uppgiften att utarbeta fyrstämmiga satser till melodierna och frågor om den fyrstämmiga satsens berättigande och funktion, hade en viktig utgångspunkt i synen på hur sången i kyrkan skulle utövas. En viktig princip för Hæffner var att koralboken skulle befördra en övergång från ett individualiserande sätt att sjunga, lett av en försångare, till att bli en flerstämmig koralsång, baserad på koralbokens flerstämmighet. Hæffner hade under sin tid som kyrkomusiker i Uppsala domkyrka skapat en fyrstämmig kör med både kvinno- och mansröster, som illustrerade vart han ville komma och som mottogs positivt. Hæffner hoppades att insatser i lärarutbildningen, i skolorna och i organistutbildningen skulle leda i för honom önskvärd riktning. Detta avsnitt är ett mycket viktigt inlägg i debatten om hur Hæffners koralbok kom att (miss)uppfattas. Författaren visar i en studie av koralpraxis i Sverige under sent 1800-tal att Hæffners program för ett bättre orgelspel och en "välklingande körsats" inte nödvändigtvis måste betecknas som ett "dödshugg" mot svensk nationell tonkonst, utan mer som en konkretisering och aktualisering av tendenser i tiden, som många i princip redan var positivt inställda till.

Avhandlingsförfattaren anger både i början och i slutet av avhandlingen (s. 8, 498) att spänningsfältet mellan individrelaterat och multiheterofont synsätt erbjuder en tolkningsram för det skeende han analyserar. Innehållsredovisningen visar vilket omfattande forskningsarbete författaren lagt ner på sin undersökning. Det stora materialet och dess många implikationer har emellertid inte alltid varit lätta att inränga i tolkningsramen. Samtidigt som man med stor respekt läser den omfattande, långtgående och förtjänstfulla redovisningen av skeendet, efterlyser man en mera utvecklade analys och reflektion utifrån spänningsfältet individrelaterat och multiheterofont.

Sven-Åke Selander

EDGARDH BECKMAN, NINNA
FEMINISM OCH LITURGI – EN ECKLESIOLOGISK STUDIE
Verbum förlag, Stockholm 2001. 506 s., ISBN 91-526-2706-3

Ninna Edgardh Beckman har efter sex års arbete färdigställt sin avhandling "Feminism och liturgi – en ecklesiologisk studie". I titeln anges de nyckelord som avhandlingen behandlar – feminism, liturgi och ecklesiologi – fokuserat på gudstjänsten där dessa tre delområden möts. Edgardh Beckmans övergripande syfte är "att undersöka hur ett feministiskt ecklesiologiskt perspektiv kan vara den feministiska liturgiska rörelsen till hjälp i att hantera de olika dilemman som den ställs inför i sin praxis". Metoden att uppnå detta syfte är att kritiskt granska 31 svenska "kvinnogudstjänster", vilka växt fram och firats under kvinnoårtiondet i Sverige.

Detta är en viktig, och av många efterlängtd, bok. Som Edgardh Beckman själv påpekar har något liknande material aldrig tidigare presenterats och systematiskt analyserats i Sverige. Genom denna avhandling blir en för många kristna kvinnor viktig rörelse och utveckling synliggjord. Som det ofta blir vid genomgång av ett stort empiriskt material, har denna avhandling tyvärr antagit ett alltför stort omfång, över 500 sidor. Kanske kan vi emotse en omarbetad, mer lättsmält version så småningom? Då Edgardh Beckmans avhandling bearbetar en viktig och angelägen problematik, vore det synd om potentiella läsare avskräcks av dess omfång.

Alldeles i början beskrivs en så kallad "upprättelseandakt", utformad av kvinnor som ett sätt att nå upprättelse. De teman som behandlas i denna gudstjänst visar sig vara återkommande teman i de gudstjänster, skapade och firade av kvinnor, som sedan analyseras. Ambitionen och viljan är först och främst att utgå ifrån, ge plats åt och sätta ord på kvinnliga erfarenheter. Vilka är då dessa kvinnliga erfarenheter som man kan uppleva inte behandlas i en "traditionell" gudstjänst som bygger på en androcentrisk och patriarkal tradition?

Dessvärre är det så att erfarenheter av olika typer av övergrepp tycks vara återkommande. Dessa övergrepp kan ha tagit sig fysiska uttryck – misshandel eller sexuella övergrepp – men det kan också handla om erfarenheter av att ha blivit ignorerad, kränkt eller inte tagen på allvar. Dessa erfarenheter påverkar gudstjänstens utformning och innehåll på en rad punkter. Kvinnorna söker rättvisa snarare än förlåtelse, gemenskapen står i centrum och Gud beskrivs i panteistiska termer, som berörd och deltagande i människors sorg och smärta.

Vid en traditionell gudstjänst i Svenska kyrkan idag upplever jag att man kan få intrycket att vi alla betraktas som syndare; det förutsätts att vi alla är i behov av förlåtelse för de fel vi har begått, de oförätter vi utsatt våra medmänniskor för. Om vi istället är i behov av att förlåta, om det är jag som blivit kränkande och orättvist behandlad – vart tar jag då vägen med min smärta och mina frågor? I de gudstjänster Edgardh Beckman analyserar står

rättvisan istället för förlåtelsen i centrum, för att kunna möta också offrets behov. Visst är det väl så att vi alla gör oss skyldiga till förkastliga handlingar, visst är vi alla i behov av förlåtelse då och då. Problemet med det ensidiga betonandet av den troende som syndare riskerar dock att skapa falska skuld känslor. Ett fenomen som enligt diverse psykologiska undersökningar är vanligt förekommande hos både sexuellt utnyttjade barn och misshandlade kvinnor är att de tar på sig skulden för det inträffade.

Gud beskrivs som närvarande och aktivt verksam i historien här och nu, med sympatierna hos de svaga och förtryckta. Kristologin tonas ned, Gud som skapare och Ande betonas. Ibland tilltalas Gud direkt i feminin form, som till exempel "vår Mor" och "Sofia". Människan beskrivs som Guds medarbetare i kampen mot synden. Ofta betonas att mänskligheten består av både män och kvinnor, "systrar och bröder". Detta är också ett uttryck för en kyrkosyn; kyrkan betraktas som en gemenskap bestående av både män och kvinnor, i stark relation till Gud – "Befriarens folk, dina egna döttrar och söner i Kristus".

I den svenska, kyrkliga kvinnorörelsen har framför allt samartsperspektivet betonats, det vill säga att kvinnor och män betraktats som mer lika än olika (särartstänkande). Edgardh Beckman gör viktiga reflektioner kring konsekvenser av de olika synsätten – oavsett vilket utgör mannen norm, kvinnan är antingen hans like eller hans motsats. Risken med särartstänkande är enkelt uttryckt *status quo* samt isolering. Vid samartstänkande riskerar dock analysen av den teologiska konstruktionen, i det här fallet gudstjänsten, med hänsyn till makt och kön bli lidande.

Sammantaget är Edgardh Beckmans avhandling välskriven, intressant och engagerande. Jag delar den inställning hon för fram i sitt avslutande kapitel: rörelsens gemenskap vinner på att bygga på kvinnors och mäns gemensamma engagemang och erfarenheter. Också män upplever sig exkluderade, kränkta och förnedrade. I mitt eget avhandlingsarbete sysslar jag bland annat med våldtagna kvinnors relation till förlåtelse – är det möjligt att förlåta? Hur? Varför? Och så vidare. Med anledning av detta blev jag uppringd av en medelålders man som berättade för mig att han blivit sexuellt utnyttjad under hela sin barndom: "Varför är inte mina erfarenheter intressanta?". Det finns många offer i världen, många människor i behov av upprättelse.

Ann Heberlein

HANSSON, KARL-JOHAN, BOHLIN, FOLKE & STRAARUP, JØRGEN (red.)

DEJLIG ER JORDEN. PSALMENS ROLL I NUTIDA NORDISKT KULTUR- OCH SAMHÄLLSLIV

Åbo Akademis förlag, Åbo 2001. 395 s., ISBN 951-765-060-4

1994-95 sände Nordiskt institut för hymnologi (Nordhymn) ut ett frågeformulär inom ramen för ett forskningsprojekt kring psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv. Boken *Dejlig er jorden* kan betraktas som projektets slutrapport. En sammanställning av enkätsvaren (drygt 3.700 från de nordiska länderna) publicerades i tidskriften *Hymnologiske Meddelelser* 1996:2 (vilket väckte en kort men upprörd debatt om tidskriftens uppgift). *Dejlig er jorden* är unik i så måtto att hymnologi här blir vad hymnologi alltid eller i vart fall betydligt oftare borde vara – ett interdisciplinärt samspel mellan olika vetenskapsgrenar som litteraturvetenskap, musikvetenskap, beteendevetenskap och teologi. Säkert kan fler steg tas i riktning mot en än mer genomgripande integration av de olika perspektiven. Nu publiceras uppsatserna relativt fritt i förhållande till varandra med både överlappningar och anknytningar. Synteserna får läsaren i huvudsak svara för själv, men god hjälp ger Folke Bohlin i en kommenterande artikel. Boken är kanske en viktig, spännande och välgjord början på något nytt.

Några undersökningsresultat är framträdande och för den delen inte heller särskilt överraskande. Ett sådant är t.ex. att de psalmer som placerar sig högst på favoritlistan i alla nordiska länder så gott som utan undantag tillhör den äldre psalmskatten; av ny psalm återfinns endast en finsk, skriven och komponerad 1968. Den visar sig dock ha varit i populärt bruk under ganska lång tid och var välkänd när den togs in i den finska psalmboken *Virsikirja* 1986. En stark ställning har ”Dejlig er jorden”/”Härlig är jorden”, vilket motiverar hela projektets namn. Psalmerna är flitigt brukade, inte bara vid begravningar utan också, som i Danmark, Norge och Finland, vid jul. Det illustrerar förhållandet att psalmernas popularitet hör samman med deras bruk vid högtider och andra återkommande eller avgörande livssituationer i ett slags självförökande cirkel: kända psalmer används ofta och ofta använda psalmer blir kända. Nationella skillnader finns och man ser där spår av samtidshistorien. I både Danmark och Norge finns den för oss obekanta psalmen ”Alltid frejdig, når du går” med på listan. I Danmark och Norge sjöngs psalmen under den tyska ockupationen 1940-45, vid möten, i koncentrationsläger, ”og det var den salme, der holdt modet oppe hos de frihetskæmpere, der blev henrettet af den tyske besættelsemagt” (Peter Balslev-Clausen). I Finland spelade ”Vår Gud är oss en väldig borg” en ungefärligen motsvarande roll under krigstiden.

För svenskt vidkommande kan tio-i-topp-listan, enligt Anna J. Evertsson, grupperas i sommarpsalmer (”Den blomstertid”, nr. 1 och ”I denna ljuva sommartid”, nr. 6), psalmer för livsriter (”Härlig är jorden”, nr. 2, ”Tryggare

kan ingen vara”, nr. 3, ”Blott en dag”, nr. 5 och ”Bred dina vida vingar”, nr. 8) samt advents- och julpsalmer (”Stilla natt”, nr. 4, ”Gläns över sjö och strand”, nr. 7, ”Bereden väg” och ”Hosianna”, delad niondeplats). Det är f.ö. inte bara i Sverige som Lina Sandell är flitigt representerad.

Vad Karl-Johan Hansson skriver om psalmerna i det svenska Finland gäller också i stort om övriga nordiska länder. ”Innehållsligt handlar psalmerna primärt om den första trosartikeln, några om den andra. Inga psalmer tar upp frågor i den tredje trosartikelns perspektiv. Existentiellt berör flertalet psalmer frågeställningar som i första hand inte behöver associera till andliga aspekter utan till livsfrågor i allmänhet: liv och död, glädje och sorg, ensamhet och gemenskap, natur och fest – och framför allt trygghet”.

Från svensk horisont är det anmärkningsvärt att skolan spelar en så framträdande, för att inte säga nästintill avgörande, roll vad gäller inläring av psalmer. Psalmsång i hemmet spelar också en viktig roll, kyrka och gudstjänstliv däremot en mycket obetydlig – men framför allt alltså skolan. ”Om skolan inte längre undervisar i psalmkunskap är risken stor att en väsentlig del av det religiösa kulturarvet försvinner”, konstaterar Karl-Johan Hansson. Folke Bohlin och Peter Balslev-Clausen påpekar att kravet därmed väcks på kreativt nytänkande i fråga om psalmsångspedagogiken.

Undersökningen låter bl.a. de svarande ta ställning till första versen av ”Härlig är jorden”, ”Tryggare kan ingen vara” resp. ”Vår Gud är oss en väldig borg”. Av det noga genomarbetade materialet kan man bl.a. se att psalmernas emotionella kraft spelar en framträdande roll (Straarup, Pétursson, Ryökäs). Straarups analys visar att nordborna har en tendens att bedöma psalmerna på samma sätt. Märkligt kan synas att ”Tryggare kan ingen vara” av många betecknas som högtidlig. Det gäller då en grupp svarande med föga kyrkogångsvana och d:o sångtraditioner. Men man har mött psalmen i högtidliga sammanhang. Sammanhanget verkar alltså kunna betyda mer för uppfattningen av psalmen än det textliga innehållet.

Några kritiska röster mot undersökningen höjs från musik- och litteraturvetenskapligt håll. Projektet är möjligen alltför textorienterat. Folke Bohlin sätter därför fingret på en viktig punkt när han påpekar att psalmupplevelsen också och inte minst har med melodin att göra. Inger Selander ställer (liksom Bohlin) bl.a. frågan om vad som hänt om hela psalmen hade tagits med och om vi kan utesluta att åtminstone några av de svarande har haft hela psalmen i åtanke när de gjort sin bedömning. Större vikt borde lagts vid ”textens gestalt”.

Om huvuddelen av boken redovisar hur psalm uppfattas här och nu, inriktar sig Sven-Åke Selander i den avslutande artikeln ”Kyrkovisor i ett sekulariserat samhälle” också mot framtiden. Betecknande är att han så gott som genomgående använder beteckningen ”kyrkovisa” istället för ”psalm”. Han granskar gränsen mellan kyrkovisan och den sekulära världens sång, bl.a. med gränsöverskridare som Carola Häggqvist, Jan Sparring och Leif Strand. I mycket handlar det då om det musikaliska uttrycket för traditio-

nell – ja, just – psalm (Sparring, Strand), men också om texter som kan uppfattas som bärare av såväl ett inomvärldsligt sekulärt som ett kristet budskap (Carola Häggqvist, Ulf Lundell). Gränsen är på något sätt både fiktiv och verklig. Språkfrågan rycker därmed in i centrum och det är naturligt att Selander anknyter till Bonhoeffer och hans tankar om det nya ”oreligiösa” språket. En dialog mellan kyrkan/kyrkovisan och den sekulariserade världen kan inte längre på ett meningsfullt sätt ske på enbart kyrkans/kyrkovisans traditionella villkor. Selander finner många outnyttjade anknytningspunkter; exempelvis i ungdomars dikter och attityder och i rockens musik och text. Han menar att det internt kyrkligt blir viktigt att tänka igenom nyproduktionen av kyrkovisan så att den blir ett effektivt instrument ”i mötet mellan kyrka och samhälle, kristet och sekulärt” och att det då inte handlar om glättig underhållningsmusik utan om ”att skapa något som bär när smärtan och kluvenheten gör sig påmint”. Utgångspunkten är ett slags ödesgemenskap mellan kristen och sekulariserad värld, där den nya kyrkovisan kan spela en viktig roll som tolkare och uttrycksform. Till det kan man foga Ryökäs postmodernistiska iakttagelse: ”ifall man vill att psalmsången lever länge även i ett känslösbaserat samhälle, bör psalmerna utrustas med känslösbärande och känsloutryckande karakteristika. Vilka dessa är och hur en psalm kan utrustas med dem är en uppgift för senare forskning att ta fram”.

Antalet korrektur- och faktafel är få och inte störande. För ordningens skull kanske ändå bör påpekas att den danska psalmboksrevisionen inleddes 1993, inte 1973 (s. 218, not 2), och att av de fyra texter som på s. 334 uppfattas som norska tre egentligen är svenska.

Per Olof Nisser

JACKELÉN, ANTJE **TIDSINSTÄLLNINGAR. TIDEN I NATURVETENSKAP OCH** **TEOLOGI**

Arcus, Lund 2000. 205 s., ISBN 91-88552-29-2

Tidsinställningar är en svensk sammanfattning av avhandlingen *Zeit und Ewigkeit* (1999) med ambitionen att göra avhandlingens resultat åtkomliga i mer lättillgänglig form. Det skall från början sägas att Jackelén bjuder på en spännande, ibland hisnande, resa, rik på upplevelser och nya utsiktspunkter. Kanske metoden att belysa frågan från två så skilda perspektiv som det teologiska och det naturvetenskapliga är intressantare än de direkta forskningsresultaten om tid och evighet – och iakttagelsen att de inte (längre) ligger så långt ifrån varandra. En dialog av nytt slag är möjlig eller, för att använda ett av Jackelén diskuterat begrepp, rent av en bifurkation

(oväntade men inte alldeles ologiska sammanflöden) mellan de båda. Jackelén är dock försiktig på den punkten. Det är säkert välbetänkt.

Jackelén värjer sig mot statiska och endimensionella definitionsförsök och söker sig istället fram med hjälp av begrepp som berättelse (tid är berättad tid), erfarenhet och upplevelse (av tid), relation (tid och evighet förstås i relation till varandra) och dans (tid och evighet rör sig i förhållande till varandra mer efter dansens mönster än efter den raka linjens). Det stämmer illa med den mekaniska verklighetsförståelse av Newtons typ som normalt styr oss i vår vardagsvärld. Men hitom den newtonska teorin (världen som en scen med en klocka på väggen, tid och rum ordentligt åtskilda) har relativitetsprincipen, kvantteorin och kaosforskningen rubbat verklighetsbilden. Tid och rum kan inte tänkas utan varandra, verkligheten består av och måste beskrivas med hjälp av till synes oförenliga begrepp, livet tar oberäkneliga språng. Kvantfysikens mysterier leder Jackelén till kommentaren att "det är uppenbart att kvantfysiken strider mot vår intuitiva verklighetsförståelse". Den newtonska scenen är ommöblerad. Istället för det släta scengolvet ligger en studsmatta, flytande kväve skapar suggestiv rök och scenen belyses av olikfärgade ljuskoner som rör sig i oförutsägbara mönster i förhållande till varandra. Scenen har blivit studsdisco. Från teologisk horisont, så som den framträder bl.a. i bibel och psalmbok, urskiljer Jackelén tre modeller för att förstå och beskriva förhållandet mellan tid och evighet. Den första kallar hon kvantitativ: tiden övergår i evigheten som en rät linje. Den principiella skillnaden mellan de båda blir där oklar eller försvinner. Den andra kallar hon den ontologiska, där tiden är en sak, evigheten en annan. Där blir den principiella skillnaden i sin tur för stor. Den tredje, och den hon ansluter sig till, kallar hon den eskatologiska, sammanfattad i formuleringen "redan nu – ännu inte". När det gäller den sistnämnda modellen, finner hon beröringspunkter med modern naturvetenskaplig kosmologi.

I *Svenskt Gudstjänstliv*, årg. 74 (*Tid och evighet*, TRO & TANKE 1999:3), gav Jackelén ett prov på den forskning hon ägnat åt frågan om tid och evighet i psalmer. Materialet återkommer i "Tidsinställningar" i utvidgad och fördjupad form och infogat i hennes vidare vetenskapliga kontext. Som ett övergripande resultat kan sägas att om den kvantitativa tids-evighetsmodellen ofta präglade äldre psalmer, träder den eskatologiska allt tydligare fram i moderna psalmer. Evigheten blir inte belöningen efter tidens genomlidna elände utan en kvalitet som finns redan i tiden och påverkar vårt liv här – "redan nu och ännu inte". Det är dock inte riktigt lätt att förstå hur hon därvid kan antyda risken att evigheten reduceras till en "trivselfaktor" i tiden i de nya psalmerna (s. 37). Jag känner inte igen detta och menar att evighetens trivselvärde framträder betydligt mer ogenerat i exempelvis väckelsetidens hemlandssånger – fast då ligger saken utanför tiden.

Verkligt förbryllande är att den psalm som tydligare än någon annan i psalmboken avspeglar både ett naturvetenskapligt och ett tidsperspektiv överhuvudtaget inte nämns, nämligen Kerstin Anérs "Du är större än mitt

hjärta” (nr. 27). Den bygger på en upplevelse av frågor som atomfysiken ställer till kristen tro och dess tyngdpunkt ligger – enligt Anér själv – vid slutfrasen om Gud ”som är evig, som är nu”; redan nu – ännu inte. Psalmens kombination av teologi-naturvetenskap och tid-evighet är så iögonfallande att man undrar vad som hänt. Den borde ha varit kapitlets portalpsalm.

Jackeléns iakttagelser är emellertid i det allra mesta väl grundade och övertygande. Ett för framtida revisionsarbete viktigt memento möter i hennes kommentarer till Sv. ps. 431, ”Dig vare lov, o Jesus Krist”, en översättning av Luthers ”Gelobet seist du, Jesus Christ”. Det gäller den fjärde versen, på tyska:

Das ewig Licht geht da herein, / gibt der Welt ein' neuen Schein; / es leucht' wohl mitten in der Nacht / und uns des Lichtes Kinder macht. / Kyrieleis.

Poängen är här att mörkret, natten, fortfarande råder, fast ljuset kommit – redan nu och ännu inte.

Den svenska nyöversättningen skildrar emellertid en ljusets seger över mörkret:

Ett evigt ljus bland oss har grytt /---/ det lyser klart där mörkret var /---/ Ära vare Gud.

Översättningen må språkligt vara hur välgjord som helst. En förskjutning har likväl skett från en dynamisk växelverkan mellan ljus och mörker, tid och evighet till en nästan triumfatorisk text om ljusets seger och dominans understruket av refrängen ”Ära vare Gud”. (Refrängbytet får skyllas på Wallin.) Bytet är, säger Jackelén, signifikativt. I och för sig kan man invända att kyrieropet här kan uppfattas som ett hyllningsrop – men ändå.

I 1695 års psalmbok läser vi (nr. 125):

Det eviga ljus går nu här in / och giver världen ett nytt sken: / det lyser oss i denna mörka natt./ Att bliva Guds barn giver det oss makt./ Kyrie eleeson.

Ibland var det allt bättre förr.

Per Olof Nisser

JERSILD, MARGARETA & ÅKESSON, INGRID
FOLKLIG KORALSÅNG. EN MUSIKETNOLOGISK UNDERSÖKNING AV BAKGRUNDEN, BRUKET OCH MUSIKEN

Skrifter utgivna av Svenskt Visarkiv 14, Gidlunds Förlag i samarbete med Svenskt Visarkiv, Södertälje 2000. 256 s., ISBN 91-7844-307-5

Detta är en efterlängtd bok! Praktiker och forskare tar tacksamt emot re-

sultatet av det forskningsprojekt vid Svenskt Visarkiv som Margareta Jersild och Ingrid Åkesson redovisar.

"Psalmboken i svenskt folkliv" är en ofta använd rubrik. På skioptikontiden fick man betrakta en sjungande grupp eller psalmodikonspelare, men sällan fokuserades själva musiken. "Koralboken i svenskt folkliv" sågs inte ofta som titel. Men "gammal fäbodpsalm" slog igenom! Orgelarrangemang och körsatser blev nya traditionsbärare av gammal koral. Folklig koral står i dag på mången sångares lista.

Horisonten vidgas och bakgrundsteckningen förtydligas, tack vare forskarna Jersild och Åkesson. Även om var och en har sina infallsvinklar, svarar de gemensamt för bokens text. Frågeställningarna griper in i varandra.

*Folklig koral*sång, en 250-sidig volym, är disponerad i följande tre huvudavsnitt: "Psalm och folklig koral – funktion och utbredning", "Dokumentation och traditioner" samt "Framförande och musikaliska särdrag". Den har sammanlagt elva kapitel, vartill kommer "Slutord". Vidare ingår en fyllig käll- och litteraturförteckning, två bilagor med förteckningar över använda uppteckningar, inspelningar och transkriptioner och dessutom en CD.

De omkring 600 melodier som undersökts, hör hemma i traditioner på de svensk-estniska öarna och i Gammalsvenskby, Västerbotten, Dalarna och Skåne.

När den tyske forskaren Erich Burger skrev sin avhandling *Deutsche Kirchen-Melodien in Schweden*, (1929, tryckt i Svensk kyrkohistorisk årsskrift 1932), ägnade han ett kapitel åt *die Mora-Psalme*. Han hade tillgång till *Svenska låtars* första volym (1928, Dalarna). "Morapsalmer" fick också senare beteckna folkliga koraler överhuvudtaget. Att de tidigaste uppteckningarna gjordes i Skåne, kunde Burger inte veta. Jersild & Åkesson poängterar däremot att Skåne var först ut. Men det (hittills) tidigaste noterade skånska uppteckningsårtalet, 1858, har de inte hunnit få med. Att Bengt Wilhelm Hallbergs samling, där detta årtal ingår, publicerades strax efter Jersilds & Åkessons bok, var ju lite otur både för dem och för undertecknad Hallbergutgivare. Men åt vårt tidshåll har Jersild & Åkesson kunna citera traditionsbärare i Dalarna som levde ännu under 1900-talets senare hälft.

*Folklig koral*sång är ett begrepp med större räckvidd än de skiftande benämningarna på koral-i-folkmun-traditionerna. I *Kyrkomusikens historia* (1932) använder Carl-Allan Moberg termen koralvarianter. Men går man tillbaka i tiden, till upptecknare under andra hälften av 1800-talet, finner man en rad synonymer: folkkoral, psalmton, ton, folkpsalmton – t.o.m. original-folkpsalmton – och andaktsmelodi (de senare fyra hos en av de främsta upptecknarna, John Enninger i Skåne). Ibland heter det kort och gott psalmer.

Koralvariant har blivit den mest frekventa termen och den används i *Folklig koral*sång – med viss reservation från författarnas sida. Alla folkliga koraler är inte varianter av andra melodier. Ett av de problem som diskutere-

ras är relationen till "officiella" koralformer, rentav sådana från före 1697 års koralpsalmbok. Med tanke på skiftande modus och på ornamentering, menar författarna att man måste gräva djupare i musikhistorien för förklaringar. Skulle rentav både den gregorianska sången och ett folkligt sångsätt ha gemensamma rötter långt borta i århundraden före dur-molltänkandet?

Men om man inte söker så många århundraden bakåt, utan håller sig till, säg, de senaste tre, finns det fortfarande frågetecken att räta ut. Ett gäller den melismatiska sången. Skulle den kunna vara en konsekvens av ett allt långsammare tempo i kyrkans psalmsång? Den teorin prövar Folke Bohlin. Den sjungande fyllde helt enkelt ut hel- och halvnotstiden med fjärde- och åttondelsnoter i trioler eller andra grupperingar och dekorerade med prydnadsnoter. Eftersom detta gjordes individuellt, kunde församlingssången inte bli annat än "multiheterofon" – för att citera Bohlin. Detta klangliga resultat i kyrkan blir föremål för resenärers (ofta negativa) förundran, organisters förargelse och prästers anmärkningar.

Andra problem som diskuteras är frastänkandet. Psalmtrofen behandlas inte som en helhet utan blir en sammanställning av fraser, var och en ett helt i sig. Även frasrepetering, frasformler och "återvinning" diskuteras. Margareta Jersild, som ägnat textsammanhanget intresse, påpekar att också nya texter – dvs. från 1819 års psalmbok – när de skall förses med melodi, behandlas som de gamla. Folkkoralens relation till Haeffners koralbok aktualiseras inte minst genom Anders Dillmars avhandling om Haeffners koralbok *Dödshugget mot vår nationella tonkonst* (2001); rubriken är ett citat från en tidningsartikel av Knut Brodin 1928.

Ingrid Åkesson, själv sångerska, har intresserat sig speciellt för utförandesidan. Hon gjorde för ett antal år sedan en pilotstudie på några traditionsbärare och kunde av uppteckningarna dra vissa slutsatser om deras sångsätt. Här gör hon röstanalyser från bandupptagningar av en rad sångare. Hon svarar också för transkriptioner både av uppteckningar och insjungningar, det senare uteslutande med gehörets hjälp. Svårigheten eller rättare omöjligheten att med vår vanliga notskrift exakt återge intonationer, mikrotoner, rubateringar och individuella särdrag påpekas i kommentaren. Så mycket värdefullare är det att nu ha de från tonband överförda koralerna på CD. Överföringarna har gjorts av band från 1937 av Nils Ståhlberg och M. Eriksson vid dåvarande ULMA. Också inspelningar från 1938 av Carl-Allan Moberg och Sven Jerring (Sveriges Radio) och från 1949-1969 av Mats Arnberg (Sveriges Radio) har förts över på plattan. För det tekniska svarar Per Ruthström.

Ett antal koraler har varit föremål för Ingrid Åkessons särskilda jämförelser. I diagram redovisar hon form, omfång och frasförskjutningar med "Den signade dag" som mest varierad melodi.

Slutorden, som Margareta Jersild är huvudansvarig för, samlar koncentrerat upp bokens innehåll. Det kapitlet borde ha fått en engelsk version också! Kort efter det att *Folklig koralång* kommit ut, gästade den estniska

sånggruppen Hainövanker Sverige. Folkliga koraler ingår i deras repertoar. Jag presenterade boken, och vi hade ett intressant koralsamtal. Men en *Summary* skulle ha underlättat. Också med tanke på det växande intresset, t.ex. i Internationella arbetsgemenskapen för hymnologi, vore en engelsk version av detta fina verk önskvärd, vilket inte kan betecknas enbart som slutredovisning av ett projekt, utan som kraftfull impuls till ännu mycken folkkoralforskning. Här är exempelvis relationen till de många svenska 1700-talskoralthandskrifterna på vägen mellan 1697 och 1820 ett inbjudande fält.

Elisabet Wentz-Janacek

KYRKSÅNG

Verbum förlag, Stockholm 2001. 368 s., ISBN 91-526-2647-4

”Kyrksång är en psalm- och sångbok för barn och vuxna, en efterföljare till *Kyrkovisor för barn* och *Sånger för stora och små*.”

Så presenteras Verbums nya sångbok. Samlingen rymmer 212 sånger samt en bönbok och är sammanställd av en arbetsgrupp bestående av Anna-Lena Josefsson, Maria Thyresson Hedin, Lars Åberg, Margareta Gramner, Gillis Simonsson och Lars-Erik Larsson, den senare också ansvarig projektledare.

Att efterträda *Kyrkovisor för barn*, som kom 1960, är naturligtvis både förpliktande och ett förtroende. Det handlar både om att förvalta och att föra vidare. Förvaltar gör *Kyrksång* genom att låta författare som Britt G. Hallqvist och Anders Frostenson vara rikligt representerade. En del av de traditionella psalmerna är också med. Nytt, som för barntraditionen vidare, är att författare och kompositörer som Gullan Bornemark, Tomas Boström, Per Harling, Margareta Melin, Göte Strandsjö, Maria Thyresson Hedin, Lars Åberg, Eva Åkerberg och flera andra bidrar.

Ett viktigt drag i *Kyrkovisor för barn* var att man lät bibeltexterna själva tala. Det arvet har *Kyrksång* fört vidare. Många bibeltexter lyfts fram, men i en annan musikalisk tradition än den kompositörerna kring *Kyrkovisor* odlade. Visan är en av de framträdande förebilderna i *Kyrksång* och det har gett till resultat alster som sätter bibeltext och berättande i centrum och ibland leder tankarna till berättande trubadursång eller till visor med medryckande refräng – stilar som kan passa väl in i uppgiften att berätta texterna och befästa deras budskap. Ett annat viktigt drag i *Kyrksång* är att man fört fram mycket nytt material för att sjunga texter ur *Psaltaren* på, ibland slående enkla, men kanske inte alltid så melodiskt barnvänliga.

Det är inte alltid självklart att man uppfattar att det är barn som i första

hand skall kunna sjunga *Kyrksångs* melodier och texter. Så var det inte heller med *Kyrkovisor*; den samlingen blev ju inte bara barnens utan också vuxnas kyrkovisor.

Barnperspektivet kommer särskilt till uttryck i *Kyrksång* i de många sånger där man kombinerar rörelse, rytm och refrängsång, som i Göte Strandsjös "Ibland lyser solen" (173) och i Margareta Melins och Lars Åke Lundbergs "Jag har ett hem" (174). Realiteter som man knappast kan komma förbi, men som är svårt att sjunga om tillsammans med barn är sådant som tortyr (83, 129).

"Jag vill sjunga och ropa, tacka Gud för alltihopa", diktar Margareta Melin. Det framställs som självklart och naturligt. Det är välgörande att det goda och glada i livet får komma fram – den mesta nyhetsförmedling som möter både barn och vuxna handlar ju om det onda och sorgliga. Alla har emellertid inte förmånen att få "sitta i knät på nån stor och snäll". Men problemet antyds indirekt: "alla skall ha någonstans att få va".

Förr sjöng man om "vit och röd och gul och svart gör detsamma har han sagt". Detta slags problem fanns knappast i *Kyrkovisor*. Margareta Melin och Lars Åke Lundberg har skapat sången: "Folken på jorden har olika färg, olika språk och problem" (202). Inte heller var det globala perspektivet framträdande kring 1960 så som det är idag. Per Harlings "Vi vill ha fred på vår jord nu" (207) aktualiserar sådana perspektiv. Britt G. Hallqvist och E. Hovland påminner både barn och vuxna om att "på vägarna ute i världen går de som mistat sitt hem" (203).

Problemet med svårigheten att tro antyds i *Kyrksång*, "Det är svårt att mista en vän [...] jag vill tro, att vi träffas igen" (G. Bornemark, 189), men tvivlets realitet kommer knappast till uttryck i övrigt. Även 1960 var man försiktig med detta, liksom för övrigt i psalmboken 1986. Frågan om det inklusiva språket var likaså knappast aktuellt kring 1960. Gud som "Fader" är fortfarande en aktuell bild som svarar mot mångas föreställningar om Gud och som *Kyrksång* understryker. Gud som en mor möter i Margareta Melins "Jag är hos dig min Gud" (148), men knappast mer. "Gud har en famn" (45) kan associera både till manlig och kvinnlig gudsbild, men i sången "Gud har en famn" framställs Gud tydligt som "han" osv. Kanske skulle det behövts mer av Gud som både far och mor och mindre av "Fader" i en tid, då både relationen till en far och till en mor av olika skäl är kraftigt aktualiserad och problematiserad, även för mindre barn.

Kyrksång är i långa stycken en god och glad sångbok som ändå inte helt blundar för tillvarons negativa sidor. Allt som finns i sångboken kan barn knappast sjunga och allt kan de knappast ta till sig. Men vuxna och barn bör tillsammans kunna få ut mycket av *Kyrksång*.

Sven-Åke Selander

LAGERLÖF, ERLAND

GOTLAND OCH BYSANS. BYSANTINSKT INFLYTANDE PÅ DEN GOTLÄNDSKA KYRKOKONSTEN UNDER MEDELTIDEN

Ödins Förlag AB, Visby 1999. 205 s., ISBN 91-85716-85-5

En gång i tiden var jag fascinerad av tanken att Gotland – utifrån öns geografiska läge och dess handelsförbindelser – kunde ha kristnats österifrån, alternativt mottagit de avgörande impulserna för trosskiftet därifrån. Detta trosskifte borde då i huvudsak ha pågått under 1000-talet. Jag fann dock inga direkta eller indirekta indikationer på att den östliga delen av kyrkan haft ett sådant inflytande på det gutniska samhället. Konstvetaren Erland Lagerlöfs utomordentligt vackra och rikt illustrerade bok *Gotland och Bysans* har tvingat mig att återigen granska nämnda problemområde, eftersom han inte nöjt sig med att belysa "bysantinskt inflytande på den gotländska kyrkokonsten under medeltiden", utan också velat förklara detta inflytande under 1100-talets första hälft med att (delar av) ön kristnats österifrån.

En nyckelperson i sammanhanget skall ha varit Olav Haraldsson, vilken 1029 flydde till sin svåger furst Jaroslav. "Stora delar av det ryska riket" var enligt Lagerlöf vid denna tid kristnat. "Säkerligen" fanns en gutnisk kyrka helgad åt S:t Olav i Novgorod redan på 1000-talet, vilket "kan innebära att den första gotländska kyrkan ej fanns på Gotland utan i det ryska riket". Men enligt Lagerlöf har inte enbart Gotland utan också "de centrala delarna av Sverige...varit starkt påverkade av den grekisk-ortodoxa kyrkan" fram till 1100-talets mitt, något de som arbetat med projektet Sveriges kristnande och Sveriges kyrkohistoria band 1 inte uppfattat.

Givetvis har alla (religions)kontakter, också de i öster, påverkat människor. Att 1000-talets gutar sedan länge haft kontakt med kristna människor i samband med handelsresor är en självklarhet. (Jag undviker här begrepp som grekisk- eller rysk-ortodox respektive romersk-katolsk, då de inte var aktuella vid denna tid.) Huruvida några gutar i ett tidigt skede konverterat till den kristna tron, vet vi inte. Det är också svårt att göra gissningar i denna del, då vi inte har någon kunskap om hur man på ön uppfattade avfall från den officiella tron och kulten, alltså den förkristna. Ett socialt tryck har sannolikt alltid funnits. Man bör heller inte glömma att under seglationen i österled mötte gutarna även fruktbarhetsreligioner av olika slag, liksom judendom och islam. Inte minst de sistnämnda bör ha kunnat imponera lika mycket genom sina byggnader och sin kultur som den kristna religionen. Ingenstans i öster synes gutarna heller ha mött handelshinder på grund av sin egen, fäderneärvda religion. Det gjorde man däremot i väster, inte minst i det vi idag kallar Frankrike-England, där *primsigning* gjordes till en förutsättning för handel.

Inga medeltida källor talar om en kristen mission riktad mot Gotland. Inte ens i propagandistiskt nit har något land eller stift hävdats sin betydelse

i detta avseende. Den s.k. Gutasagan talar om köpmän som såg kristna seder i kristna länder, varvid somliga lät döpa sig, liksom om en "import" av kristna präster. Men därvid stannar informationen.

Att den första gotländska kyrkan skulle ha funnits i Novgorod och inte på Gotland synes förutsätta en koloni av åretruntboende, kristna gutar i Novgorod. För inte kan väl samma människor ha praktiserat en religion där och en annan hemma på Gotland? Även om man godtar runristningen från Sjusta (U 687) från 1000-talets slut såsom syftande på en Olavskyrka i Novgorod, följer inte därav att denna kyrka stod i östlig tradition. S:t Olav tillhörde inte östkyrkans helgonskara; ett memento är också att Olav som *patrocinium* på Gotland hör 1200-talet till. Och vad säger att gutarna inte under seglationssäsongen medförde en "västkyrklig" präst till sin handelsgård i Novgorod, alltså normalt inte hade en åretruntboende präst där?

Lagerlöfs påstående att man inte får "underskatta" kung Olavs betydelse för Gotlands kristnande, ställer jag mig tvekande till. Ingen enda källa talar om någon sådan insats från kungens sida. En enda (därtill sent inskjuten) notis i Gutasagan omnämner ett möte på Gotland som slutade med att en (!) människa "tog emot kristendomen". Lagerlöf däremot gör gällande att Olav enligt Gutasagan med våld försökte omvända gutarna till kristendomen, besegrade norder- och östergutarna vid Lärbro och brände deras gårdar. Men sådana berättelser existerar i materialet först 600 år (!) efter det att händelserna skall ha ägt rum, och då hos Hans Nielsson Strelow. Hans uppgifter, särskilt för tiden före 1200-talet, måste behandlas med stor försiktighet. Namnsägner, sammanblandningar, felläsningar och feltryck är bara några ingredienser i hans 1633 utgivna *Cronica Guthilandorum*. Orimligheterna kring hans 1000-talsuppgifter blir övertydliga i samband med angivandet av vissa kyrkors grundläggningsår.

För Lagerlöf är bilden av kristendomens införande på ön genom handelsmännen klar: "det mest troliga är att dessa kristna gutar vistades i Novgorod eller Kiev" och att de "tillhört den grekisk-ortodoxa kyrkan med säte i Konstantinopel". Men är det mindre troligt att gutar lät döpa sig t.ex. i England och hemförde danskättade präster? Eller att de döptes i Danmark eller Norge? Då hade man ju därtill helt andra språkliga möjligheter att i vida kretsar tillägna sig den kristna tron och förmedla den till gutar i alla åldrar och samhällsklasser!

Att dra långtgående slutsatser utifrån det fåtal glaserade ägg och de kors som påträffats i gravar, bjuder mig emot. Särskilt gäller detta under perioder av religionsupplösning/-skifte. Den som vet något om vad människor i vårt land de senaste årtiondena utrustat döda med inför begravningen, kan ibland sörja över att inte få veta vad framtida arkeologer kommer att dra för slutsatser av dessa "gravfynd" från det utgående 1900-talets kristna Sverige... Ägg – om än inte av keramik – har såvitt jag förstått emellanåt brukats också i det förkristna Sverige vid begravningar. Kors av "byzantinsk typ" behöver inte ens alla vara tillkomna inom den östkyrkliga sektorn: jag

vill minnas att bl.a. Erik Cinthio hävdar att många av dem är nordiska efterbildningar. Den lilla steatitrelief som påträffats i Källunge och daterats till 1000-/1100-talet borde diskuteras utifrån att den på baksidan har en latinsk minuskelinskrift från 1400-talet, vilken sällan observeras. Förutom upptakten till Fader vår, upptar inskriften namnet på prästen i grannsocknen Vallstena: Jakob. Att koppla steatitreliefen till Källunge kyrka, som har byzantinska målningar, synes mig inte möjligt.

Bokens inledande partier innehåller tyvärr många förrädiska skrivsätt, typ: "Möjligen kan en liten träkyrka ha föregått stenkyrkan och kanske ursprungligen varit en gårdskyrka ämnad för ortodox gudstjänst, men därom vet vi intet". Ett annat exempel: "Hittills (= före 1100-talets mitt) hade gutarna fått sköta sig själva i kyrkligt avseende, vilket kanske också möjliggjort den ortodoxa kyrkans närvaro på ön. Nu blev det Rom, som helt övertog den kyrkliga verksamheten med allt vad det innebar av likriktning i fråga om liturgi, administration och jurisdiktion". Författaren utgår alltså ifrån att den ortodoxa kyrkan haft en "närvaro" (väl då som kyrka och inte enbart i form av enstaka präster?) fram till 1100-talets mitt. Problemet är, att vi för denna period i nuvarande materialläge inte ens kan belägga en enda rysk köpmanskyrka på ön. Och utsagan om "likriktning" är direkt felaktig vad gäller liturgin, därtill alltför skarp vad gäller administration och jurisdiktion. Vi befinner oss trots allt bara vid mitten av 1100-talet och mångfalden i den katolska världen är påtaglig, vilket redan en blick på förhållandena de svenska stiftet emellan ger tydliga bevis för. Det skulle bli annorlunda i den romersk-katolska världen kring mitten av 1500-talet, och framför allt 1870 och 1917!

Spekulationerna växer ut ytterligare: att gutarna först på 1160-talet sökte sig till (den katolske) biskopen av Linköping och träffade visitationsöversenskommelser med honom "kan...ha berott på att man inte ville underordna sig Rom, eftersom många gårdar på ön troligen hade präster som hämtats öster ifrån och tillhörde den grekisk-ortodoxa kyrkan. Detta uppenbarligen starka ortodoxa inflytande på Gotland och Mälardalen under 1000-talet har kyrkohistorikerna hittills bortsett från".

Att hänvisa till gotländska kyrkor med målningar från 1100-talet är för mig inget bevis varken för ortodox mission eller infiltration, däremot givetvis för kulturpåverkan. För mig är målningarna alltför sena för att säga något om själva kristningsepoken. Att hävda att det inte finns någonting "som tyder på att det ortodoxa inflytandet skall ha varit fortsatt starkt under 1100-talets senare del, eller efter sekelskiftet 1200" är ytterligare ett manipulativt skrivsätt, eftersom ett ortodoxt (alltså ett östkyrkligt) inflytande av kristningskaraktär, såvitt jag kan finna, inte ens varit starkt under perioden före 1100-talets mitt. Observera att de kyrkorum på Gotland som idag bär spår av byzantinska målningar, exempelvis Källunge och Garda, är byggda i traditionell västerländsk stil! Det är alltså inte kyrkobyggnaderna utan endast målningarna som har en östlig proveniens! Hur dessa målningsprogram

senare i tiden kom att betraktas med linköpingsbiskoparnas ögon, liksom i vilken mån de kunnat förenas med och aktivt brukas i den katolska kulten, saknar vi kännedom om.

Att S:t Lars i Visby (med det påstådda namnet S:ta Anna), "vars långhus med korsarm uppfördes på 1200-talet med byzantinska kyrkor som förebild....troligen /användes/ av den ryska koloni av...bofasta köpmän och hantverkare" som antas ha funnits i staden, är en omöjlighet. På 1200-talet låg S:t Lars som församlingskyrka under biskopen av Linköpings jurisdiktion, vilket ryska kyrkor av naturliga skäl inte gjorde. Situationen var motsvarande under 1300-talet. Genomgående benämns kyrkan i medeltida dokument S:t Lars, inte S:ta Anna. Sistnämnda namn börjar spöka först under sent 1600-tal.

Beträffande "S:ta Anna" har jag följande funderingar: Jöran Wallin noterade på 1740-talet att gemene man inte längre kände till namnen på kyrkorna S:t Lars och S:t Drotten – de kallas "systrakyrkor" utifrån att två rika systrar ska ha byggt varsin av dem, då de var sådana ovänner att de inte kunde fira gudstjänst tillsammans. Enligt hospitalsjordeboken bar S:t Lars även namnet S:ta Anna. Men inte ens alla "vetenskapare" visste vilka kyrkor som avsågs med begreppet "systrakyrkor". Kan det vara så, att det folkliga sägenmaterialet om två systrar smugit sig in och givit upphov till namnet (S:ta) Anna i denna jordebok? Jag frågar, eftersom S:t Lars och S:t Drotten i Visby stads jordebok 1697 kallas S:ta Anna och S:ta Dorotea! På en karta ett halvsekel tidigare, 1646, kallas de S:ta Gertrud respektive S:t Urban, vilket inte precis stärker teorierna om S:ta Anna av Novgorod som namnhelgon, än mindre att kyrkan "troligen" fick "namnet S:ta (Hagia) Anna" vid vinningen, efter att tidigare ha hetat S:t Lars!

Huruvida Hamra kyrka ursprungligen haft en korskyrkoplan "som tyder på östligt, bysantinskt inflytande" eller inte är jag egentligen fel person att uttala mig om. Men man kan inte med tystnad förbigå den tolkning f. landsantikvarien Gunnar Svahnström framförde i Gotländskt Arkiv 1974, ytterligare utvecklad i samma publikation 2000. Har Svahnström rätt, har Hamra kyrka aldrig någonsin varit planerad som korskyrka av östtyp!

Låt nu inte dessa kritiska synpunkter avskräcka! Tvärtom finns utifrån Lagerlöfs bok massor att diskutera också rörande de närmast följande århundradena. Och det är angeläget att en sådan diskussion får ske på tvärvetenskaplig basis, alltså inte enbart konstvetare emellan!

Sven-Erik Pernler

MARTINSON, BJÖRN

**HILDING ROSENBERGS APOKALYPS. STUDIER I JOHANNES
UPPENBARELSE – ETT MUSIKVERK I STRIDSRUSTNING**

Bokbox förlag, Malmö 1999. Diss., 392 s., ISBN 91-86980-50-5

Det var länge sedan en doktorsavhandling beredde mig sådan intellektuell vederkvickelse som denna, framlagd i ämnet Musikvetenskap i Lund. Musiken är mitt största intresse vid sidan av teologin, och här möts de båda fälten på ett stimulerande sätt: man får hjälp att tränga in i ett av 1900-talets märkligaste svenska musikverk, ett verk inspirerat av och uppbyggt kring en av Bibelns märkligaste böcker. Främst imponeras jag av att Martinson ger en så välinformerad och *mångdimensionell* bild av föremålet för sin forskning. Detta är inte särskilt vanligt i nutida doktorsavhandlingar, som tvärtom ofta fixerar sig vid någon speciell infallsvinkel eller något speciellt metodiskt grepp för att komma tillrätta med sitt objekt, vilket kan leda till en ganska endimensionell framställning.

Här ställs Rosenbergs verk in i en rad skilda kontexter, såsom bibelforskningens rön beträffande den aktuella bibelboken (inget hemmavant område för en musikvetare), dess plats i Rosenbergs kyrkliga uppväxtmiljö och i hans upplevelse av den, det samtida politiska världsläget som impuls till verkets tillkomst, Rosenbergs ställning som kompositör och som pionjär för seklets nya konstmusik, verkets plats inom hans produktion, Rosenbergs uppdrag som komponist för det nytillkomna radiomediet och den karaktär hans musik får genom att söka möta detta mediums speciella krav, tidigare samarbete med Hjalmar Gullberg som bakgrund till att skalden ombeds skriva texter till "koraler" att ingå i verket, andra nyare försök att tonsätta Johannes uppenbarelse, osv. Framför allt ges mycket ingående analyser av de skilda musikgenrer som ingår i verket och av verkets övergripande genretillhörighet – och därvid sker inplacering i skilda musikhistoriska kontexter med tonvikt på den samtida musikens kontext.

Avhandlingen gav mig uppslaget till den artikel som jag skrivit för denna volym, och i artikeln tar jag i en rad delfrågor ställning till Martinsons analyser. Här har jag velat ge en samlad karakteristik av avhandlingen och ett sammanfattande omdöme om den. Rekommenderas mycket varmt till studium!

Ragnar Holte

NORDHAUG, HALVOR

... SÅ MITT HUS KAN BLI FULLT – EN BOK OM PREKENEN

Luther Forlag, Oslo 2000. 254 s., ISBN 82-531-4528-4

... så mitt hus kan bli fullt är en ovanlig bok om predikan, inte endast för att

den vill vara en bok för såväl predikanter som för åhörare. Att åhörarperspektivet är centralt och inte endast det hermeneutiska perspektivet och/eller det praktiska genomförandeperspektivet är ovanligt, även om det blir allt vanligare. Det ovanliga ligger också i att rektorn vid Menighetsfakultetets praktisk-teologiske seminar, Halvor Nordhaug, inte följer de två traditionella genrerna: teoretisk homiletik och praktisk homiletik. I ... *så mitt hus kan bli fullt* sker ett försök att sammansmälta genrerna.

Författaren definierar predikan i följande mening: "Kirkens forkynnelse er tjensten med Guds ord, der Ånden formidler Faderens forløsning av verden i Sønnen, Jesus Kristus, og der livet tolkes i lyset fra troen på Den treenige Gud" (s. 48), vilket får till följd att bokens syfte blir att förmedla en trinitarisk teologi om predikan, en livstolkning som blir följd av tron på Fadern, Sonen och Anden. Redan omslaget vittnar om syftet då det pryds av Andrej Rublevs kända 1400-talsikon föreställande de tre människors besök hos Abraham och Sara vid Mamres terebinterlund. Ikonen, som brukar kallas den gammaltestamentliga treenigheten, har många skikt där treenighetens mysterium framträder. På bordet mellan gestalterna finns en bägare fylld med vin som de tre figurerna på olika sätt håller sina händer riktade mot så att de inbördes omsluter varandra, vilket pekar på djupskikten i relationen mellan Fadern, Sonen och Anden. Samtidigt har betraktaren möjlighet att komma in i ringen för att få del av välsignelsens bägare. Författaren tar sin utgångspunkt i ikonerna för såväl bokens teoretiska som praktiska reflektioner, varför det är ett extra plus att ikonerna även är tryckta på en flik som läsaren lätt kan ha uppslagen på den sida hon/han just då befinner sig.

Boken har sex kapitel. I det första kapitlet redogörs för den reformatoriska synen på predikan som ett nådemedel. Genom det muntligt förkunnade ordet kommer den uppståndne Kristus till församlingen med syndernas förlåtelse, tro och hopp genom vad luthersk teologi brukar benämna förkunnelsens kristologiska realpresens. För predikanten handlar det om att måla Kristus och Guds rike på ett sådant sätt att åhöraren kommer till tro. Här är första gången som jag under läsningen får bekräftat hur stora skillnaderna är mellan Norge och Sverige, vad avser det teologiska klimatet, även när det rör sig om en evangelisk-luthersk kontext. Knappast hade en motsvarande svenskkyrklig författare vågat eller ens velat uttrycka sig så tydligt. Med hjälp av en tysk avhandling diskuterar författaren hur dragkampen mellan pietistiskt färgad förkunnelse och en mer objektiv förkunnelse lett till predikningar där lagens krav fått större genomslag än överräckandet av evangelium.

I nästa kapitel reflekterar författaren över vilka förväntningar och krav som ställs på predikanten och konstaterar att åhörarnas intryck av predikanten i hög grad är avgörande för hur budskapet tas emot. Här möter vi centrala och för predikanten personligt närgångna frågeställningar om kroppsspråk, röstläge osv., viktiga för förkunnelsens resultat. Med författa-

rens övertygande argumentation utifrån flera vetenskapliga undersökningar, inser jag hur rätt han har. Att predikanten lär känna sig själv och sitt sätt att agera är självklart viktigt, men jag är tveksam till rådet om att genomgå personlighetstest för att bli en bättre predikant. Predikantens person och dennas betydelse för predikans möjlighet att nå fram till åhörarna har sakta börjat uppmärksammas under senare år, men ännu inte tillräckligt, vilket säkert hör samman med idealet om ”den osynliga predikanten”. Två typer av predikanter beskrivs: de som uppfattar sig främst som representanter för lyssnarna och de som uppfattar sig främst representera kyrkan. I den senare gruppen blir en utläggning av en teologisk sanning central, medan de som representerar lyssnaren till stor del försöker dela tro och tvivel på ett sådant sätt att lyssnarna själva inbjuds att reflektera vidare. Viktigt blir det dock för Nordhaug att understryka att en god predikant bör ha båda delarna i sina predikningar, eftersom de uppenbarligen värdesätts av åhörarna. Tyvärr behandlas genusperspektivet endast ytligt på några få sidor och då framför allt med material från USA, vilket långt ifrån alltid är relevant för nordisk kontext.

I det tredje kapitlet om predikan och gudstjänsten behandlas predikans liturgiska närmiljö och återigen diskuteras kroppsspråkets betydelse för hur predikan tas emot av åhörarna. En undersökning visar att det viktigaste är att alla ser och hör tydligt, vilket i många kyrkor betyder att predikstolen bör användas. Samtidigt visar undersökningen att åhörarnas upplevelse av en predikant som står i predikstolen är att han/hon talar för menigheten. Den som står vid sidan av predikstolen talar till menigheten, medan den som rör sig nära församlingen talar med dem även när det är en monolog. Frågan som inställer sig är hur allmängiltig denna undersökning är för predikan i traditionella kyrkorum, eftersom den är genomförd i en modern aulaliknande kyrka i USA. Möjligen är resultaten applicerbara på den nordiska missionshusmiljön, men ändå blir resultaten osäkra då så mycket skiljer amerikansk och nordisk kontext.

Om berättelsens betydelse i predikan handlar fjärde kapitlet, vilket enligt min mening är bokens viktigaste. Jag ansluter mig gärna till författarens mening att predikans språk ska vara så konkret som möjligt och inte innehålla mer abstraktion än nödvändigt (s. 122). För vår postmoderna tid betyder detta bl.a., enligt författaren, att predikanten med fördel kan använda bibelns egen språkform – berättelser, bilder, liknelser – eftersom ett sådant språkbruk appellerar till den postmoderna åhöraren. Problemet uppstår när predikanten hävdar att berättelserna och bilderna i någon mening beskriver en existerande verklighet, vilket författaren är medveten om. Samtidigt dras ändå slutsatsen: ”En tekst, en preken eller en liturgisk handling skal ikke være 'slank' og presis for å virke attraktiv. Der er ikke det enkle, men det sammensatte som fascinerer. Den døra som har en høy terskel er for mange mer innbydende enn den de kan gå inn gjennom alldeles uten møye.” (s. 128) Denna konklusion är utomordentligt intressant då den går

tvärs emot vad, i vart fall svenska, kyrkoledare och predikanter hävdar: att predikan ska vara så elementär att alla åhörarna omedelbart förstår allting. Men då sker inget möte och inte heller någon trosför djupning.

Författaren diskuterar skillnaden mellan öppna berättelser som hjälper åhöraren att tolka sitt liv i ljuset av berättelsen och den slutna berättelsen som föreskriver vilken livstolkning som åhöraren ska anta. Berättelser, som i sig själva kan vara öppna för flera olika tolkningar, kan inom ramen för predikan i gudstjänsten få en tydligare kristen tolkning än om de berättas i ett annat sammanhang. Här hade jag önskat att författaren varit tydligare vad gäller självbiografiskt stoff i berättelserna och utvecklat skillnaden mellan att vara personlig och privat. Många predikanter behöver fundera över hur de förhåller sig till självbiografiskt stoff.

De två avslutande kapitlen är till stora delar praktiskt inriktade på predikantens arbete med vägen från text till predikan och hur man kommunicerar med en monolog.

...så mitt hus kan bli fullt är en ovanlig bok för åhöraren, predikanten och berättelsen uppfattas som lika viktiga och deras inbördes samspel är av avgörande betydelse för hur predikan fungerar vid ett givet tillfälle. Detta är en ovanlig bok som ställer stora krav på predikanter och åhörare. Några läsare kommer säkert att tycka att de är näst intill övermäktiga, men om predikan anses vara viktigast i en luthersk kyrka kan utmaningarna aldrig bli för stora. Även om jag ifrågasätter detaljer och sättet att använda amerikanska undersökningar, menar jag i likhet med Nordhaug att "en av teologiens och forkynnens mest vitale oppgaver er å produsere nye billedlige forestillinger, nye similer og metaforer om Gud. En teologi som ikke lenger fungerer billedskapende, vil stivne i klisjeer" (s. 135).

Jan-Olof Aggedal

**SELANDER, SVEN-ÅKE & PAHLMBLAD, CHRISTER (red.)
FORSKNINGSPROGRAMMET NORDEN OCH EUROPA. LUTHERSK PÅSKPREDIKAN I NORDEN**

DEL I. FRÅN REFORMATION TILL NUTID

Nord 2001:6, Nordiska Ministerrådet, København 2001. 735 s., ISBN 92-893-0615-7

DEL II. TRADITION OCH REGION

Nord 2001:7, Nordiska Ministerrådet, København 2001. 619 s., ISBN 92-893-0616-5

Forskningsprojektet "Luthersk påskpredikan i Norden", ursprungligen betitlat "Luthersk predikan i nordisk evangelisk kristenhet", är ett delprojekt

inom Nordiska ministerrådets forskningsprogram "Norden och Europa". Predikoprojektet har strävat efter att ge en utförlig bild av hur predikan utvecklats i nordisk folkkyrklig kontext samt belysa hur predikan sker idag, vilket resulterat i två tjocka volymer på över 1.350 sidor, skrivna av 36 forskare representerande samtliga nordiska länder. Att göra detta arbete rättvisa är för recensenten en omöjlig uppgift, ty undersökningen är inte bara till stor del gediget genomförd, utan var och en av de 43 uppsatserna hade förtjänat en egen diskussion. Att då gå in i någon detalj här och där är inte korrekt. Jag väljer istället att peka på de stora linjerna, särskilt på sådant som jag bedömer kan intressera *Svenskt Gudstjänstlivs* läsare; en generell översikt, svenskt material samt hymnologiskt material.

En generell översikt

För att kunna undersöka om det finns en genuin luthersk påskpredikan och vad den i så fall innehåller och hur den ser ut, skapades inom projektet en gemensam analysmodell som forskarna har följt, vilket även gör det tydligt och lätt för läsaren att följa med i en del invecklade resonemang. Analysen består av två grundläggande perspektiv: *form* och *innehåll*. Under *form* behandlas predikans uppläggning, språk och pedagogik. Under *innehåll* behandlas predikans förhållande till bibelordet och dess användning, hur tros-tolkningen ser ut, vilken tillämpning som finns, hur den förhåller sig till åhörarna samt den samhällseliga och kyrkliga kontexten.

I del I, *Från reformation till nutid*, presenteras historiskt, diakront upplagda undersökningar från vart och ett av de fem nordiska länderna. Urvalet av predikningarna som analyseras har styrts av strävan att redovisa hur kända predikanter, betecknade som "mönsterbildande", har utvecklat påskbudskapet. Men även lokala predikanter har undersökts för att göra en jämförelse möjlig mellan hur dessa och "mönsterbildarna" har predikat. Detta var, enligt min mening, en fruktsam väg vilket visat sig i uppsatserna som land för land redovisar utvecklingen från reformationen till nutid. Uppläggningsen gör det lätt för läsaren att följa med i resonemangen, att se utvecklingslinjer och om läsaren har ambitionen eller intresset att jämföra utvecklingen i de olika länderna. Själv roade jag mig med att parallellläsa samma tidsepok för Sverige respektive Finland och kunde då konstatera att även om Finland varit svenskt under lång tid, finns det en väl så stark egen finsk och finlands-svensk tradition.

I del II sker en tematisk presentation under samlingsrubriken *Tradition och region*. Här möter material från hela Norden. Viktigt är att man inte glömt bort Grönland och Färöarna i sammanhanget, vilket ofta sker i inter-nordisk forskning. En utmärkt illustration till hur viktig kontexten är för förkunnelsens innehåll – men också hur den kyrkliga tradition som prästen står i styr förkunnelsens kontextualitet – ger Jochum Krokfors i uppsatsen "Finländsk påskförkunnelse i krigstid 1939-45".

Svenskt material

Det svenska materialet består dels av den historiska genomgången i del I – där Christer Pahlmblad undersöker reformationstiden, Sven-Åke Selander ortodoxi, pietism och herrnhutism och Oloph Bexell 1800- och 1900-talen – dels av några tematiska uppsatser i del II. Bexell uppskattar inledningsvis att under tidsepoken 1800- och 1900-talen hölls minst 2,5 miljoner påskpredikningar, vilket nog är i underkant, men visar på den enorma mängd predikningar som förekommer inom Svenska kyrkan varje år. Detta i sin tur resulterar i att de undersökningar som här görs måste betecknas som *case studies*. Genom urvalet av predikningar som undersöks finns risken att resultatet inte är generaliserbart; att den utveckling som här framkommer inte skulle vara densamma med ett annat urval av predikningar. Jag menar att den risken är liten i de flesta uppsatserna just därför att man inte bara valt att följa de kända predikanterna, ”mönsterbildarna”, utan även i den mån det finns bevarat material låta ”vanliga” predikanter bidra till framställningen. Det senare gäller inte minst ju närmare vår egen tid man kommer, då även materialet att välja ur blir större. Bland en rad resultat och delresultat konstaterar exempelvis Bexell att varje period eller tidsepok i svensk kyrkohistoria inte alls har sin enhetliga predikostil (del I, s. 539) och ”ute i de svenska bygderna – långt från huvudstadens och de skiftande idéströmningarna vid de teologiska fakulteterna och dem närstående kretsar – har det funnits och finns uppenbarligen alltså en relativt enhetlig form av bibelutläggning och trosförkunnelse som generation efter generation, var och en på sin tids vis, förmedlat kristen tro till människor i de breda lagren” (del I, s. 540).

Inom svenskt territorium visar den kronologiska undersökningen (Pahlmblad, Selander, Bexell) att predikanterna följt den lutherska diskursen om rättfärdiggörelse genom tro genom att förkunna hur detta blivit möjligt genom Kristi död och uppståndelse. Liknande resultat uppvisar undersökningen från övriga nordiska länder.

I del II undersöker Tord Mårtensson hur två kända skånska predikanter, Albert Lysander i Malmö S:t Petri och Olle Nivenius i Malmö Slottsstaden, påskpredikar i mitten av 1900-talet. Mårtensson visar tydligt hur Lysander och framför allt Nivenius är medvetet åhörarorienterade i sina predikningar. Inte endast genom ett inklusivt språk, utan genom pedagogiska grepp – såsom anknytning till kyrkorummets kormålning, psalmsång och egna och andras vardagsupplevelser – vilket inte var helt vanligt vid denna tid. Göran Åbergs undersökning omfattar påskpredikningar hållna inom Svenska kyrkan i Jönköpings kommun 1998. Den visar, precis vad jag förväntar mig med erfarenhet från egen homiletisk forskning, att exegesen är tunn, att tillämpningen är så allmänt hållen att den varken stör eller oroar någon, vilket förvånar författaren, samtidigt som anknytningar till gudstjänsten, kyrkoåret, kyrkorummet och åhörarnas situation klart finns ut-

vecklad. Intressant är även att Sv. ps. 146 "Vad ljus över griften" sjöngs vid samtliga gudstjänster som predikningarna i Jönköping kom från, samt att i nästan alla gudstjänsterna sjöngs Sv. ps. 147 "Upp min tunga", samtidigt som merparten av psalmerna som användes är skrivna på eller översatta till svenska under de senaste tre decennierna. En tanke när jag läste Åbergs uppsats blev att ett problematiserande av samspelet mellan psalm och predikan skulle kunna vara en gemensam, spännande forskningsuppgift för hymnologer och homileter.

Hymnologiskt material

Två uppsatser behandlar påskpsalmer. Fredric Cleve undersöker påskbudskapet i finländska psalmböcker 1583-1986, dvs. från första psalmboken på finsk mark efter reformationen t.o.m. den nu gällande. Här får läsaren inblick i hur den finskspråkiga och svenskspråkiga psalmtraditionen i någon mån skiljer sig från varandra, även om mycket är gemensamt och då inte minst i de äldre psalmböckerna 1583, 1695 och 1701. Då var psalmerna antingen svenska originaltexter eller översättningar från tyska och latin. Cleve visar hur dopets relation till påsken försvagats i nutiden där den finska psalmboken bevarat en psalm, medan de svenska påskpsalmerna inte nämner dopet. Däremot anknyts i de svenska påskpsalmerna till nattvard. På båda språken kan en utveckling skönjas – från ett betonande av den enskilda människans delaktighet i Kristi uppståndelse genom dopet till ett i nutid starkare betonande av att Jesu uppståndelse är betydelsefull för alla människor och för hela skapelsen. Denna teologiska förskjutning är intressant, då den är en utmärkt illustration på hur tidens idéströmningar får nedslag i psalmdiktning och officiella psalmböcker.

Den andra hymnologiska uppsatsen är skriven av Karen Langgård och behandlar "påskesalmen i den Grønlandske salmetradition" med tonvikt på relationen till den danska missionen och kolonisationen.

En gedigen samling uppsatser

De flesta författarna redovisar analyser, vilka resulterat i tolkningar och förklaringar som genomgående är mer positiva och fromma än vad jag förväntat mig. Långtifrån alla författarna har övertygat mig om att de trostolkningar som de vill se i påskdagspredikningarna verkligen finns där. Risken är uppenbar att forskarna är så kyrkliga och så fromma att de omedvetet läser in mer än vad som faktiskt framkommer i predikningarna. Nyttigt för alla som arbetar med homiletik, oavsett om det rör sig om teoretisk forskning eller praktiskt genomförande, är att ta del av åhörarorienterad forskning.

När det görs, blir forskaren påmind om hur viktigt det är att ta ett steg tillbaka för att se på predikan utifrån, utan den immanenta förförståelsen,

och för predikanten blir det en påminnelse om att fundera kring hur åhörarna kan uppfatta det som sägs.

I del II ger Hannu Komulainen ett exempel på transaktionsanalytisk tolkning av predikan som just visar på svårigheten att få predikans tänkta tolkning att samspela med åhörarnas faktiska tolkning.

Resultatet av hela projektet kan sammanfattas genom följande citat: "den grundläggande strukturen i predikan: text, uppläst eller återberättad, utläggning och tillämpning har bestått till långt fram i tiden. [...] Trostolkningen var ända fram till nutid i stor utsträckning fortfarande koncentrerad till den bärande lutherska tanken om frälsning av nåd allena. [...] Centralt står dock fortfarande den lutherska trostolkningens grundprincip: Kristi död och uppståndelse är frälsningens grund" (del I, s. 7f.).

Mer skulle vara värt att uppmärksamma, somligt att diskutera, somligt att fundera vidare på och fördjupa ytterligare. Norden har fått tillgång till en gedigen samling uppsatser om påskdagens predikan med mycket av intresse för var och en som har någon form av homiletisk uppgift.

Jan-Olof Aggedal

SJÖDIN, ULF

MER MELLAN HIMMEL OCH JORD? EN STUDIE AV DEN BEPRÖVADE ERFARENHETENS STÄLLNING BLAND SVENSKA UNGDOMAR

Verbum förlag, Stockholm 2001. 183 s., ISBN 91-526-2713-6

Mer mellan himmel och jord? ingår i HSFR:s program "Stat – människa – det svenska samhället i omvandling" och projektet "Från statskyrka till fri folkkyrka – en religionssociologisk, tjänsteteoretisk och teologisk analys inför förändrade relationer mellan Svenska kyrkan och staten år 2000" som leds av professor Anders Bäckström. Boken utgör den sjunde volymen i projektets rapportserie.

Bakgrunden till Ulf Sjödin's studie är att kyrkan och hennes trosbudskap i långa tider har varit den självklara auktoritet där människor funnit svar på sina livsfrågor. Liknande har människors inställning till vetenskapen varit; man har litat på att den har givit de "rätta" svaren. I "detraditionaliserings-spår" har människor emellertid inte längre samma förtroende för dessa båda auktoriteter och de svar dessa har att erbjuda på de stora frågorna. Därför söker människor numera andra vägar för att tolka sina liv. Utifrån dessa premisser driver Sjödin sin studie som syftar till att "undersöka förekomsten av 'paravetenskapliga' synsätt i svenskars livstolkningar" och ställa

detta i relation till ”traditionellt’ religiösa och vetenskapliga synsätt”. Författaren avser att särskilt fokusera unga svenskers synsätt, då han antar att paravetenskapligt synsätt sannolikt uppträder frekventare hos dessa. För att driva sin studie använder sig författaren av två empiriska material. Det första består av 501 besöksintervjuer genomförda 1997 och gjorda utifrån ett statistiskt representativt urval av Sveriges befolkning mellan 18 och 74 år. Det andra består av 622 enkätsvar från en enkätundersökning genomförd 1999 i gymnasieskolor på fyra orter i Sverige med elever i åldrarna 16 till 18 år.

Efter en inledande del, där Sjödin redovisar bakgrunden till studien och dess syfte samt material, metod och undersökningens genomförande, kommer han till bokens två huvudavsnitt om livstolkning och paravetenskaplig tro bland svenskar och bland unga svenskar. Boken knyts samman genom författarens avslutande reflektioner. Till boken fogas en engelsk *summary* och bilagor med de frågeformulär som användes vid undersökningarna samt en litteraturförteckning. Sjödins framställning innefattar även ett rikt tabellmaterial samt några figurer där han dels redovisar svarsfördelningen för hela materialet, dels delar upp i kön, ålder samt utbildning.

Forskningsresultaten kan kort sammanfattas så att människor idag, vad gäller religion, orienterar sig mer mot det immanenta, medan vetenskapssynen, som traditionellt haft sina referenser i det immanenta, numera riktar sig mot det transcendenta. Sjödin visar också att ungdomar har en förhållandevis stor öppenhet för det transcendenta, både vad gäller tron på en högre makt och tron på ett liv efter döden jämfört med de äldre åldersgrupperna. Ungdomarna har dock en sökande inställning och väljer bort de svarsalternativ som auktoriteter traditionellt står för; denna sökande inställning visar sig inte minst i ett engagemang i existentiella frågor.

Sjödin vill särskilt fokusera ungdomars uppfattningar, vilket framkommer i inledningen, i underrubriken ”en studie av den beprövade erfarenhetens ställning bland svenska ungdomar” och i preciseringen av syftesbeskrivningen. Ser man till både materialet och boken som helhet, skulle jag vilja ifrågasätta om detta sker. Det empiriska ungdomsmaterialet är visserligen större, 55%, jämfört med det statistiska urvalet av Sveriges befolkning, 45%, en skillnad på tio procentenheter. Sett till undersökningen som helhet menar jag att den fokusering som underrubriken ger sken av inte motsvaras av bokens innehåll, varken kvantitativt – 37 sidor ägnas särskilt åt ungdomsundersökningen och 65 sidor särskilt åt undersökningen som rör svenskar mellan 18 och 74 år – eller kvalitativt.

Den forskning och litteratur som Sjödin relaterar sin forskning till bidrar till att förankra undersökningen i ett vetenskapligt sammanhang och den kan också, för den som är intresserad av att fördjupa sig i liknande frågeställningar, visa vägen vidare. I all forskning är det en fråga om avgränsning, men några synpunkter på författarens urval måste jag ändå ge: I ett avsnitt diskuterar författaren paravetenskap i media och menar att media idag tjä-

nar som en ”modern plausibilitetsstruktur’ istället för, som tidigare, exempelvis kyrkbacken” (s. 42). Författaren hänvisar till en trebetygsuppsats i etnologi från 1973 kring artiklar med paravetenskapligt material i svensk veckopress under åren 1936-1971. Sjödin menar att de slutsatser han drar utifrån denna trebetygsuppsats från 1973, bekräftas genom en opublicerad undersökning från 1980. Sjödin borde här ha fört diskussionen vidare och fram till nutiden med hjälp av en doktorsavhandling av Lars Ahlin, *New Age: konsumtionsvara eller värden att kämpa för? – Hemmets Journal och Idagsidan i Svenska Dagbladet analyserade utifrån Mary Douglas grind/group-modell och Pierre Bourdieus fältteori*. Ahlins avhandling lades fram i Lund våren 2001 – den var publicerad några månader innan Sjödin lämnade sitt manus till förlaget – och behandlar material från 1975 till 1995 och svarar därmed precis mot vad Sjödin skulle behöva för att förankra sin undersökning i ett nutida vetenskapligt sammanhang och hans resonemang skulle blivit mer relevanta i relation till undersökningen.

Ytterligare ett exempel på att *Mer mellan himmel och jord?* skulle kunna knytas till mer aktuell forskning är när Sjödin diskuterar svenskars livsåskådning och bl.a. hänvisar till professor Eva M. Hambergs forskning. Här används Hambergs bok *Kristen på mitt eget sätt* från 1989 med statistiska uppgifter från 1980-talet samt en artikel som Hamberg skrivit tillsammans med professor Thorleif Pettersson 1994 om den religiösa marknaden. Det finns emellertid ett betydligt nyare och mer fördjupat material i Hambergs mycket uppmärksammade uppsats från 1997, ”Svenska folkets Gud” i *Gud. Sju lundateologer föreläser* (Göran Bexell, red.). Ett ännu nyare material från 1998 har Hamberg presenterat och analyserat i ”Kristen tro och praxis i dagens Sverige” i *Världsbild och mening. En empirisk studie av livsåskådningar i dagens Sverige* (Carl Reinhold Bråkenhielm, red.) som kom under sommaren 2001. Det kan dock vara mer förklarligt att den senare uppsatsen saknas med tanke på böckers produktionstid.

Mer mellan himmel och jord? är en relativt lättläst bok och behändig till sitt format. Boken är genomgående mycket pedagogisk och författaren driver framställningen framåt och fördjupar resonemangen på ett logiskt sätt. Även om jag här rest en del frågetecken, och ytterligare andra skulle kunna ha rests, menar jag att boken kan vara till hjälp i reflektionen kring svenskt gudstjänstliv idag. Både utifrån ett vetenskapligt perspektiv och utifrån ett praktiskt pastoralt perspektiv är kunskap om människors livsåskådning en nödvändig förutsättning för en sådan reflektion. Boken utmanar forskningen att finna nya vägar, men den utmanar också kyrkor och samfund till en fördjupad reflektion kring hur man på ett pastoralt rimligt sätt möter alla de människor vilka genom sin uppväxt inte inlemmats i kyrkans tro och regelbundna gudstjänstliv och deras livsfrågor, men vilka ändå verkligen deltar, och önskar delta, i svenskt gudstjänstliv årligen, inte minst i de kyrkliga handlingarna.

Anna J Evertsson

TENGSTRÖM, SVEN (red.)
RELIGION OCH BIBEL LVIII-LIX

Nathan Söderblom-sällskapets årsskrift 1999-2000, Uppsala 2000. 156 s.,
ISSN 0347-2302

Dessa årgångar av Nathan Söderblomsällskapets årsskrift ges ut som ett dubbelnummer under titeln *Religion och bild*. De tre inledande bidragen passar dock inte in under detta tema, men är högst läsvärda likväl. Gertie Englund skriver om människosynen i det gamla Egypten, Gunilla Gren-Eklund om indisk hermeneutik och René Kieffer om den johanneiska antropologin i Andens ljus.

Den egentliga bildavdelningen inleds med att Per-Arne Bodin belyser den ortodoxa kyrkans syn på bilden, ett givet inslag i ett temanummer av detta slag. Bidraget är överdådigt illustrerat med färgreproduktioner av kända ikoner, däribland Rublevs gammaltestamentliga treenighetsikon. Över huvud gäller att detta nummer av årsskriften är fyllt med välvalda illustrationer.

Carl Martin Edsmans bidrag bär titeln "Medeltidens kristna bildvärld och bibeltolkning" och tar sin utgångspunkt i Albertus Pictors arbete i en uppländsk kyrka. Resten av artikeln handlar dock helt och hållet om den typologiska och allegoriska bibeltolkningen under medeltiden, vilken bildar en viktig förutsättning för flera av bildprogrammen i kyrkorna. Det ligger alltså en stark betoning på "bibeltolkning" i rubriken. Mera direkt behandlas bilderna i Härkeberga kyrka av Sven Tengström i det följande bidraget. Konstvetaren Rudolf Zeitler skriver om den kristna konstens uttryck i några verk från senmedeltiden och behandlar på ett intressant sätt några revelationer av den heliga Birgitta.

Temat religion och bild skulle vara högst otillräckligt behandlat om perspektivet begränsades till kristendomen. Både islam och buddhism behandlas i denna bok. Karin Ådahl skriver om "Bildkonsten i den islamiska världen" och Peter Schalk om "Buddhan Shakyamunis bild i tidig indisk kult".

Detta dubbelnummer av årsskriften har alla utsikter att bli något av ett svenskspråkigt standardverk kring temat religion och bild. Artiklarna är inte långa, men fyllda av information och de många illustrationerna gör god tjänst. Med tanke på den bildfientliga strömningen inom både kristendomen, t.ex. i den reformerta traditionen, och inom islam hade det varit motiverat med ett bidrag om det gammaltestamentliga bildförbudet. Här finns ett framstående svenskt bidrag i Tryggve Mettingers monografi *No graven image? Israelite aniconism in its ancient Near Eastern context* (1995), där den israelitiska anikonismen jämförs med en rad motsvarande fenomen i sin omgivning.

I boken finns även korta minnesord över tre avlidna ledamöter i sällskapet: Torgny Segerstedt, Jan Bergman och Tryggve Kronholm.

Sten Hidal

TOBIN, HENRIK (red.)

MUSIKEN I SVENSKA KYRKANS FÖRSAMLINGAR

Verbum förlag, Stockholm 2001. 287 s., ISBN 91-526-2832-9

År 1998 initierade Svenska kyrkans musikråd, på uppdrag av dåvarande Svenska kyrkans församlingsnämnd, projektet *Musiken i Svenska kyrkans församlingar*. Mot bakgrunden att den nya kyrkoordningen inte närmare skulle komma att behandla eller reglera kyrkans musik, var syftet att arbeta fram ett handlingsprogram eller en handbok att bruka som en hjälp och ett stöd för församlingsinstruktioner och för kontinuerligt arbete med musik, för såväl beslutsfattare som för kyrkomusiker och andra medarbetare i församlingen.

Projektet inleddes med en enkät till ett antal institutioner och nyckelpersoner, som ombads ge synpunkter på vad ett policydokument borde innehålla. Därefter följde dels ett öppet seminarium i oktober 1999, dels en veckolång arbetskonferens i januari 2000, där bokens innehåll och uppläggning diskuterades och preliminära texter nagelfors och reviderades. Uppdraget att utarbeta den slutgiltiga versionen av boken gick till Henrik Tobin, som tillsammans med Bo Svensson och Ragnar Håkansson utgjort projektets ledningsgrupp.

Efter en viss fördröjning av den ursprungliga tidsplanen – avsikten var att boken skulle finnas tillgänglig när arbetet med församlingsinstruktionerna startade – kunde Verbum anordna "releaseparty med MISK-tårta" i samband med att Kyrkomusikernas Riksförbund firade sitt 100-årsjubileum i Stockholm i september 2001. (MISK har blivit gängse förkortning och arbetsnamn för såväl projektet i sin helhet som för den aktuella boken.)

Denna bok är alltså resultatet av en lång process, där många människor varit inblandade. Åtskilliga skribenter, presenterade i ett särskilt register, har bidragit med texter, men dessa har sedan redigerats samman – och med ett undantag är kapitlen osignerade. Givetvis innebär en sådan arbetsmetod dels att boken stilistiskt blivit något ojämn, dels att vissa upprepningar förekommer, men det är samtidigt en styrka att så många författare med skilda kompetensområden fått bidra med sina fackkunskaper, värderingar och uttryckssätt.

Boken har disponerats i sju huvudavdelningar. I den första, "Om musiken", skriver professor Jan Ling om musiken som en del av livet. Hans kärleksfulla beskrivning av barndomens kyrkokör är ett uppmuntrande vittnesbörd om vad det trägna, oglamorösa kyrkomusikaliska vardagsarbetet kan betyda.

Det andra kapitlet, omfattande och innehållsrikt, har rubriken "Om identiteten". Att beskriva eller definiera kyrkomusikens identitet är egentligen en omöjlig uppgift, och här framkommer inte heller någon slutgiltig sanning. Däremot förs många värdefulla resonemang kring identiteten på olika plan och från olika utgångspunkter, såväl historiska som teologiska.

Infogade samtalsfrågor uppmuntrar till funderingar kring musikens betydelse och funktion i den egna församlingen.

Avsnittet "Om verksamheten" är mångsidigt och i huvudsak praktiskt inriktat, med särskilda kapitel om gudstjänst, körverksamhet och undervisning. Den som söker teoretisk kunskap finner här exempelvis en stilistisk översikt över de många musikformer som förekommer i Svenska kyrkans gudstjänster och, i särskilda faktarutor, kyrkoordningens reglering av ansvarsfördelningen i gudstjänsten. Den som vill ha praktiska tips kan hitta förslag till olika former av körorganisation eller en detaljerad checklista inför musikgudstjänster. Andra, mer ideologiskt resonerande partier, handlar om musikens mångfald och om de kyrkliga handlingarna.

Avsnittet "Om organisationen" kan med fördel användas som uppslagsbok. Här ges bland annat information om myndigheter och lagar, konflikt-hantering och resurspersoner, upphovsrätt och kopiering.

Att ägna 46 sidor åt orgeln i avdelningen "Om instrumenten" kan möjligen anses vara överambitiöst. Orgelärenden – anskaffning, restaurering och underhåll – är dock stora frågor som berör praktiskt taget alla församlingar, och belutsfattarna har i regel otillräcklig sakkunskap. En fyllig sammanställning är därför i högsta grad på sin plats. I detta kapitel finns också ett avsnitt med värdefull information om andra instrument samt datorer.

Kyrkomusikern förekommer allt som oftast i bokens samtliga delar men får dessutom ett eget avsnitt, där framför allt kapitlet om yrkesrollen ger en utförlig och insiktsfull beskrivning av arbetsuppgifter och ansvarsområden. Egentligen behöver man inte läsa texten – Maria Edmans träffsäkra teckning säger allt om vilka tankar som rör sig i huvudet på en organist!

Ett par faktaspäckade kapitel ger sedan utförlig information om utbildningar och tjänstetyper, värdefulla framför allt i samband med rekrytering och anställning.

Det sista avsnittet handlar om musiken i *församlingsinstruktionen*. Ett av bokens uttalade syften är just att den skall användas i detta arbete, lyfta fram musikens betydelse och uppmuntra till samtal mellan kyrkfolk, förtroendevalda och anställda.

Kyrkomusiker har ofta upplevt sitt arbete som osynligt och underskattat och beklagat sig över bristande förståelse från omgivningen. Det faktum att körerna utgör Svenska kyrkans största lekmanarörelse med ett viktigt kontaktnät ut mot samhället, nämns inte ofta. Barn- och ungdomskörerna uppmärksammas inte alltid som den omfattande och kontinuerliga församlingsverksamhet de faktiskt är. Att kyrkan dessutom – vid sidan av sitt huvuduppdrag och som en positiv bieffekt – är en viktig kulturbärare, dels genom ett omfattande musikpedagogiskt arbete, dels som en av landets mest betydande konsertarrangörer, får inte glömmas bort och inte heller den rikedom vi har i våra orglar.

Om denna bok blir spridd, läst och diskuterad bland kyrkans medarbetare och förtroendevalda – och förhoppningsvis även utanför de kyrkliga kret-

sarna – bör den kunna bidra till att öka intresset och förståelsen för kyrkomusikens betydelse och livsvillkor, och därigenom främja en positiv utveckling av kyrkans musik.

Gun Palmqvist

WENTZ-JANACEK, ELISABET (utg.)
FOLK-CHORALER. BENGT WILHELM HALLBERGS SAMLING
Wessmans Musikförlag, Slite 2000. 82 s., ISBN 91-87710-17-X

När det gäller folkliga koraler i Skåne har Elisabet Wentz-Janacek gjort en grundläggande insats. Hon utgav 1994 John Enningers uppteckningar, *Original-Folkpsalmtoner från Skåne*. Nu fortsätter hon genom att publicera en motsvarande samling, *Folk-Choraler. Bengt Wilhelm Hallbergs samling*.

Hallberg, som var född i Asmundtorp, fick 1850 tjänsten som kyrkomusiker i Landskrona. Hans intresse för hymnologi grundlades tidigt. I Landskrona kom han att få som elev en yngling som blev känd under namnet John Enninger. Elisabet Wentz-Janacek förmodar att impulser kan ha gått från elev till lärare när det gäller folklig sång.

Hallberg ägnade sig åt att uppteckna allmogesjungna koraler. Hans uppteckningar har bevarats på Universitetsbiblioteket i Lund, där utgivaren funnit dem och nu publicerat dem. Samlingen innehåller 61 melodier. Ett fynd är melodin till "Lofvad vare Herran, våra fäders Gud" som enligt Hallberg sjöngs av "två fattiga barn från Långaröd" och som är den äldsta av de skånska uppteckningarna (1858), en tidigare helt okänd melodi.

Morgon- och aftonpsalmer dominerar. "Den signade dag" föreligger i sju varianter, mer eller mindre nära koralbokens melodi. En av dem (s. 63) är intressant avvikande. "Den ljuse dag framgången är" finns i fyra varianter. Versionen på s. 70 går i g-moll, men slutar överraskande på F. Taktindelningen borde rimligtvis noterats med upptakt på första tonen, men utgivaren har följt Hallberg.

Det är rätt sällsynt med krusade melodier och melismer, men det finns fyra eller fem i samlingen vilka i det avseendet är typiska. Man lägger märke till att tre av dem kommer från Wånga, där Hallberg gjort uppteckningar efter "en 67 år gammal danneman". Man kan gissa att denne själv på ett personligt sätt krusade till de koraler han sjöng. Utgivaren kan ha skäl för sin kommentar att de är pärlor i Hallbergs samling.

Man föreställer sig att de folkliga koralvarianterna var knutna till speciella orter eller socknar, men det finns exempel på varianter i samma socken (s. 40, 41). Det gäller den ofta sjungna "Hwärt flyr jag för Gud och han ewiga lag". Intressant är att tre av koralerna sjungits med texter ur den

gamla psalmboken. Utgivaren anmärker att man i den privata andakten kan ha fortsatt med de inlärdade gamla texterna. Den sista av de tre melodierna, "Christe sann dages lius och skeen", har ett originellt slutfall från F till a.

Vid en jämförelse mellan Hallbergs och Enningers uppteckningar noterar utgivaren att den förstnämndes material tycks representera kollektiv sång, medan Enninger mera tagit upp individuella versioner.

Hallbergs samlingar avslutas med två andliga visor, en ur Syréns sånger och en som varierar Elle Andersdatters "Eja mitt hjärta".

Samtliga koraler (med två undantag) är noterade med taktstreck. I ett par fall borde uppenbarligen annan taktart ha använts (t.ex. på s. 77 $3/2$ istället för $4/4$). På något ställe bryter sig stavelsekvantiteten mot notvärdet.

Elisabet Wentz-Janacek, som ägnat sig åt omfattande forskningar i koralhistoria och koralpraxis, har omsorgsfullt redigerat och kommenterat denna nya utgåva av gamla folkkoraler. Samlingen är ett värdefullt bidrag till kunskapen om hur man sjöng psalmer i Skåne för länge sedan. Somliga av dessa koralmelodier borde kunna tar upp och sjungas på nytt av sånggrupper vid gudstjänster, församlingsaftnar och likn.

Inge Löfström